

БАГАТОГРАННИЙ ТАЛАНТ

„Історичні постаті є продуктом епохи і середовища”

Михайло Грушевський

Наведені вище слова якнайкраще характеризують постать Віктора Миколайовича Костарчука, чия науково-педагогічна діяльність невіддільна від історії Чернігівського державного педагогічного інституту імені Т.Г. Шевченка. Він був його ректором упродовж 27 років. У практиці вищої школи таке зустрічається не часто.

Народився майбутній ректор 22 серпня 1918 року в м. Костянтинівка Донецької (тоді Сталінської) області. Батько його – Микола Миколайович – понад 40 років викладав у школі математику. Мати – Ганна Яківна, із родини службовців, домогосподарка.

У 1936 році Віктор закінчив середню школу в Костянтинівці і вступив на фізико-математичний факультет Харківського державного університету. Закінчення університету і складання державних іспитів співпали з початком Великої Вітчизняної війни.

„Зразу ж після закінчення університету 09 липня 1941 року був мобілізований в ряди Радянської Армії і направлений у Вищу Військову школу протиповітряної оборони (ВВШ ППО) при Військовій Академії імені М.В. Фрунзе в Москві”, – пише в автобіографії Віктор Миколайович. З травня 1942 року лейтенант В.М. Костарчук – вже на фронті як командир вогневого взводу зенітно-артилерійського полку. Через півроку він призначається командиром батареї цього ж полку, а з липня 1943 року стає командиром батареї зенітно-артилерійської дивізії особливої Московської армії. В січні 1945 року Віктора Миколайовича призначають заступником командира (по стройовій частині) окремого зенітного дивізіону. З цієї посади він уже у званні старшого лейтенанта і демобілізувався у грудні 1945 року.

Настали мирні часи. Півроку Віктор Миколайович працював завідувачем військового відділу Костянтинівського міськкому КП(б)У, а з серпня 1946 по серпень 1948 року – начальником планового відділу Костянтинівського металургійного заводу.

З вересня 1948 року за направленням Міністерства освіти УРСР В.М. Костарчук – асистент, а через рік і аж до січня 1955 – декан фізико-математичного факультету і старший викладач Житомирського педагогічного інституту. У лютому 1954 року захистив кандидатську дисертацію „Дослідження деяких ітераційних процесів”. У 1955 році рішенням ВАК МВССО СРСР кандидату фізико-математичних наук Костарчуку В.М. присвоєно вчене звання доцента.

Це була прелюдія до нової великої, напруженої праці.

Як відомо, у 1954 році за рішенням Колегії Міносвіти УРСР Чернігівський учительський інститут, який до цього вже не раз зазнавав реорганізацій, знову реорганізується в педагогічний з двома факультетами: фізико-математичним і мовно-літературним.

У січні 1955 року його директором було призначено кандидата фізико-математичних наук, доцента Костарчука В.М.

Як же зустрів педколектив нового ректора? Доброзичливо, але сторожко. Що зробить новенький, адже до нього з 1944 по 1954 рік включно вже було шість керівників інституту?! Хвилювало це і новопризначеного, він знав про ці негаразди і не ображався на неприхильність декого з викладацького складу.

Всесвітньо відомий російський вчений-фізик Петро Капіца стверджував: „Головна ознака таланту – це коли людина знає, чого хоче“. Віктор Миколайович знав, чого він хотів.

Необхідно було розбудовуватися. І вже через 2 роки після призначення новий ректор активно займається будівництвом. Року 1959 вводиться в експлуатацію перший навчальний корпус, прибудований до основного, а через рік – і другий. Звичайно ж, без дійової допомоги Чернігівського обкому партії та облвиконкому ці справи б рухались набагато повільніше.

Не були спостерігачами й самі студенти. Кожна академічна група зобов'язалась відробити по 2500 годин. Безкоштовно! Досвідчені муляри, штукатури, столяри з числа студентів допомагали виконувати складну і кваліфіковану роботу.

Забігаючи наперед, слід відзначити, що й новий спортивний і актовий зали і три (!) студентські гуртожитки (на 1570 місць!), навчальні майстерні, спортивний корпус – все це теж споруджено у роки ректорування Віктора Миколайовича. Скільки ж треба енергії, бажання, мудрості, терпіння, щоб довести до кінця розпочате, незважаючи на труднощі і перепони?!

Та повернемося у п'ятдесяті роки.

Перетворення вчительського інституту в педагогічний вимагало добору й розстановки відповідних кваліфікованих кадрів. Оскільки на початок 1955 р. інститут мав тільки два факультети: фізико-математичний, мовно-літературний, новопризначений ректор-математик, звичайно, береться за той факультет, який йому ближчий, „рідніший“. І на кафедрі фізмату прийшли молоді викладачі, випускники науково-дослідних інститутів, досвідчені викладачі з інших вузів, які захистили кандидатські дисертації. Створено навчальну базу: нові фізичні лабораторії, кабінети, придбано нове обладнання і прилади, навчальну літературу. Молодий ректор одержав прихильність і підтримку колективу.

У 1957 р. мовно-літературний факультет було закрито. Замість нього з Київського педінституту сюди переводиться факультет підготовки вчителів початкових класів. Необхідно було подбати про відповідне обладнання навчальних майстерень, кабінетів музики і малювання, природознавства, анатомії і фізіології, навчально-дослідної ділянки для занять з ботаніки. І ця проблема була вирішена.

Ціною великих зусиль Віктор Миколайович домігся у 1972 р. відновлення історичного факультету, який у 1949 році без вагомих підстав було закрито, а викладачів та студентів переведено до інших вузів країни. Час довів помилковість цього рішення, а ректор – професор Костарчук (уже йому було присвоєно вчене звання професора) одержав першу перемогу.

Оглядаючи пройдений шлях на посаді ректора, можна сміливо стверджувати, що Віктор Миколайович весь час був у русі, працював з позицій державності, сучасності, необхідності і перспективності.

„Епоха Костарчука“ включає створення нових кафедр: вищої математики, елементарної математики, геометрії і методики її викладання, фізики, загальнотехнічних дисциплін, педагогіки і методики початкового

навчання, історії КПРС та наукового комунізму, філософії і політекономії, іноземних мов, музики і співів, фізичного виховання, методики фізики і ТЗН, спорту і спортивних ігор, анатомії і фізіології людини, математичного аналізу, історії СРСР, загальної історії, теорії і методики фізичного виховання, цивільної оборони, легкої атлетики, військової підготовки.

„Епоха Костарчука” включає також створення нових факультетів: факультет підготовки вчителів початкових класів (1957), англійської мови (1965), фізичного виховання (1966) та історичний факультет (1972).

Нові факультети, кафедри, спеціальності – все це вимагало копіткої роботи, максимум уваги – кадровій проблемі. І Віктор Миколайович робив ставку на досвідчених, умілих керівників – організаторів навчального процесу.

На високій посаді, яку займав проф. Костарчук, не паморочилось йому в голові, та й часу на це не було і причин багато – робота, робота, робота. Висока посада не позбавила його обдарованості Керівника, Викладача, Майстра, Науковця.

Особливою турботою ректора В.М. Костарчука був інститут деканства. Бо ж саме від деканів у великій мірі залежить, як ідуть справи на факультеті. Наче й небагато – всього чотири факультети, але ж треба якомога довше утримати деканів на одному місці, хоча не завжди це вдавалось.

На фізико-математичному факультеті зміна деканів пройшла тільки раз. З 1946 року, коли відновлено фізико-математичний факультет, по 1972 рік деканом працював кандидат педагогічних наук, за спеціальністю математик, доцент В.С. Кролевець, а в 1972 р. факультет очолив кандидат педагогічних наук, доцент Е.В. Рафаловський і залишив цей важливий пост аж у липні 1998 року, коли деканом факультету було призначено його випускника, кандидата фізико-математичних наук, доцента О.І. Соколенка.

У вересні 1970 р. фізико-математичний факультет був розділений на математичний і фізичний, керівником фізичного факультету впродовж 11 років був кандидат фізико-математичних наук, доцент М.І. Штепа.

На факультеті підготовки вчителів початкових класів першим деканом був старший викладач кафедри педагогіки І.П. Куценко (1957-1959 рр.), потім один навчальний рік – старший викладач кафедри математики Є.Г. Калита. У 1960-1961 рр. – старший викладач кафедри марксизму-ленінізму С.С. Марченко. З 1961 року упродовж 7 років факультет вів ст. викладач кафедри мови та літератури А.А. Берлізов (з невеликою перервою у період з грудня 1964 по 05 червня 1965 р., коли деканом було призначено доцента О.Д. Гінькота).

У подальші роки у керма факультету були кандидат історичних наук, доцент кафедри історії партії та наукового комунізму Н.Я. Марценюк (1969-1977 рр.), кандидат психологічних наук, доцент кафедри педагогіки і психології Я.Г. Опілат (1977-1982 рр.)

На відновленому в 1972 році *історичному факультеті* деканом було призначено кандидата історичних наук, доцента В.К. Молочка (вересень 1973-грудень 1977 рр.), за ним – кандидат історичних наук, доцент І.П. Неліп, який обіймав цю посаду з грудня 1977 року по квітень 1986 року.

Першим деканом *факультету фізичного виховання* був Ковальов В.Д. (1966-1967 рр.), який до цього очолював кафедру фізичного виховання Харківського педінституту; у травні його змінив старший викладач кафедри фізичного виховання ЧДП Федченко С.Д. (1967-1975 рр.); з червня 1975 року

по листопад 1980 року факультет очолював кандидат педагогічних наук, доцент Калашніков Г.О., який до цього був деканом факультету фізичного виховання Калінінградського держпедінституту; з листопада 1980 року деканом призначений кандидат педагогічних наук, доцент Чернігівського педінституту Куриш О.Я., який був на цій посаді до 1985 року.

Факультет підготовки вчителів англійської мови розпочав свою діяльність з вересня 1965 р. Згідно з наказом Міністерства освіти УРСР № 92 від 8 травня 1965 р., зробив 5 випусків (1969-1973 рр.). Деканом був старший викладач кафедри іноземних мов В.П. Петрух. У 1972 р. Факультет було переведено в Ніжинський педінститут.

Віктор Миколайович, будучи ректором, ніколи не забував про деканів: щопонеділка він дуже тактовно, аргументовано вів планерки-оперативки: що зроблено на факультетах і які плани на ближчі часи, а то й на майбутнє, які труднощі і що (або хто) заважає долати їх. Всі декани обов'язково раз на 5 років мали пройти відповідні курси у найбільш престижних ВНЗ України – Києві, Харкові, Львові.

Обов'язковим було змагання між факультетами, і майже завжди переможцем виходив фізико-математичний факультет. Можливо, тому, що ректор – сам математик, дуже вимогливий до себе і до інших, а з фізмату – „шкіру драв”, найбільше питав.

А ще він вимагав від деканів турботи про свої кадри: „Виховуйте свої, доморощені кадри: студент – аспірант – асистент – ст. викладач – кандидат наук. А хіба серед наших студентів немає майбутніх докторів наук? Ви знаєте своїх студентів, от вам і карти в руки”. Треба визнати: сьогодні в університеті кожен четвертий – наш випускник. А на фізмати – кожен другий! І в цьому теж заслуга проф. Костарчука В.М.

В інституті надійно утвердилась ефективна система зв'язків кафедр зі школами області: виїзні засідання кафедр часто проводились у сільських школах (такий собі День учителя); працював університет педагогічних знань. Введені безвідривна виховна практика студентів, Трибуна передового педагогічного досвіду, які активно діють і сьогодні. На запрошення кафедр перед студентами виступали Заслужені вчителі України, вчителі-методисти, старші вчителі. Система самостійної роботи студентів була науково обґрунтованою, як і сама науково-дослідна робота студентів у процесі навчання.

За 27 років значно зріс науковий потенціал кафедр. Якщо у 1965/1966 н.р. (перше десятиліття ректорства Костарчука В.М.) в педінституті на 12 кафедрах працювало 107 штатних викладачів, з них 27 зі вченими ступенями і званнями, то в 1981 році – останньому календарному році його ректорства – професорсько-викладацький склад 22 кафедр нараховував 230 осіб, з-них 9 докторів наук і професорів, 89 кандидатів наук і доцентів, тобто викладачів вищої кваліфікації вже становило 42,6 відсотка, що рівнозначно тодішньому середньореспубліканському рівню. І в цьому теж оцінка діяльності Віктора Миколайовича, який уболівав за кадри, вимагав від викладачів ефективної наукової діяльності, створюючи для них водночас належні умови.

У кожному вищому навчальному закладі бібліотека вважається центральним осередком науки, навчальної діяльності. Не винятком вона була і в Чернігівському педінституті. У 1966 році книжковий фонд налічував понад

160 тисяч книг, а за наступні 15 років він зріс у 4,5 рази і нараховував уже понад 700 тис.

Особливу увагу Віктор Миколайович як ректор приділяв виховній роботі студентської молоді.

Кожен студент, вважав ректор, повинен мати не тільки міцні знання, уміння і навички, а передусім бути високоідейною, висококультурною людиною. Ось чому в інституті завжди мала і має підтримку студентська художня самодіяльність. Тут діють: хоровий, танцювальний, вокальний, драматичний гуртки, гурток народних інструментів, духовий і естрадний оркестри. Студентські художні колективи виступають не лише в інституті, а й у багатьох районах і селах області, на фабриках і заводах, у Мозирському, Гомельському та Ніжинському педінститутах, беруть участь у фестивалях і конкурсах.

Віктор Миколайович обов'язково приходив на генеральну репетицію і був до кінця, критикував, підказував, відбирав найкращі номери. Нерідко сам писав сценарії.

Щороку організовувались традиційні поїздки на могилу Тараса Шевченка в Канів.

Яскравою сторінкою в культурному житті інституту були зустрічі студентів і викладачів з діячами українського мистецтва. Гостями студентів неодноразово були письменники О. Гончар, О. Ющенко, С. Крижанівський, О. Підсуха, Л. Первомайський, А. Кацнельсон, В. Забаштанський, В. Женченко, О. Дмитренко, Народна артистка СРСР Д. Петриненко, Народний артист УРСР А. Паламаренко, відомий поет-сатирик В. Глазовий, композитор В. Тилик, артисти М. Ворвулев, Б. Гончарів та ін.

Кінець 60-70-х і початок 80-х років: виступають Академічна хорова капела "Думка", Київський камерний хор ім. Б. Лятошинського, Державна заслужена капела бандуристів УРСР, Народний артист СРСР А. Солов'яненко.

Щорічно у спортивно-оздоровчому студентському таборі у мальовничому місці на березі р. Десни студенти I і II курсів загартовувались, відпочивали, підвищували свої спортивні досягнення і виконували норми спортивних розрядів.

Створення факультету фізичного виховання спонукало Віктора Миколайовича до ще більшої уваги питанням фізичного розвитку студентів. Він завжди приходив на відкриття спортивних олімпіад, змагань. Усе фізкультурне спорядження, одяг закупував інститут.

За 27 років керівництва інститутом професор Костарчук В.М. зробив 27 випусків, видав понад 12650 дипломів молодим спеціалістам, дав школі висококваліфікованих вчителів фізики і математики, мови і літератури, історії і географії, учителів початкових класів, англійської мови, фізичної культури.

Непосидючий, невгамовний ректор, досвідчений викладач, порадник молоді. Яким його пам'ятаємо?

Слово за найоб'єктивнішими суддями – студентами. В анкеті „Викладач очима студента” з 18 показників якості викладача вони виділили саме вимогливість професора Костарчука, оцінивши її найвищим балом. „Віктор Миколайович викладає математику – наче вірші гарні читає. Консультації проводить прекрасно, розкаже усе до пуття, викличе до дошки – а біля дошки завжди приходиш до тями. Він ніколи не принизить гідність студента, якщо

навіть той майже нічого не знає," - таке коротке резюме колишніх його вихованців.

Велика заслуга професора Костарчука В.М. як науковця. Його підручник „Курс вищої алгебри” (співавтор Б.І. Хацет) для студентів фізико-математичних спеціальностей) витримав три видання. А коли з’явилась потреба в якісно новому підручнику, бо у програму курсу алгебри були внесені радикальні зміни, такий підручник у двох частинах теж було підготовлено і видано В.М. Костарчуком у співавторстві з С.Т. Завало та Б.І. Хацетом під назвою „Алгебра і теорія чисел”.

Першим посібником на Україні у новій справі (проведення факультативних занять) стала книга „Математика. Посібник з факультативних занять у 8 класі”, видана колективом авторів фізико-математичного факультету під керівництвом проф. Костарчука, він же співавтор і редактор книги.

Всього ж науково-методичний доробок професора Костарчука В.М. - понад 70 підручників, посібників та інших науково-методичних матеріалів. Це стало прикладом для молодих науковців. Сам писав і весь викладацький склад заохочував, а коли потрібно - вимагав, „підганяв”.

Проведення на базі інституту міжнародних, всесоюзних, міжреспубліканських та республіканських наукових конференцій завжди підтримував ректор і вимагав від їх організаторів активної підготовки. Назвемо деякі з них: 1975 р. - Всесоюзна (а по суті, міжнародна, бо учасниками її були вчені з Росії, Білорусії, Польщі, Чехословаччини, а також зі США та Японії) конференція, присвячена 170-ій річниці від часу видання „Слова о Полку Ігоревім”; міжреспубліканська наукова конференція (1979 р.) „Этническая история славян и этнокультурные связи народов Центральной и Восточной Европы”; Республіканські наукові конференції з хімії (1979 р.), молодих учених і спеціалістів (травень 1980 р.), з історичного краєзнавства (1980 р.), з питань перспективних напрямків розвитку науки і техніки (листопад 1981 р.).

До речі, наукові конференції з історичного краєзнавства стали традиційними.

27 років (11 січня 1955 - 12 січня 1982 рр.) очолював Віктор Миколайович Чернігівський педінститут і весь цей період був незмінним головою Правління обласної організації товариства „Знання”.

3 січня 1982 року по 31 серпня 2000 року - професор кафедри математики.

Всього ж науково-педагогічний стаж Віктора Миколайовича 52 роки, з них 45 років 7 місяців і 20 днів - у Чернігівському педінституті-педуніверситеті.

Держава високо поцінувала його подвижницький труд. В.М. Костарчук - Відмінник народної освіти (1961 р.), Заслужений працівник культури УРСР (1968 р.), має низку бойових нагород, кавалер орденів Трудового Червоного Прапора (1962, 1971, 1978 роки), нагороджений медалями А.С.Макаренка (1975 р.), Н.К.Крупської (1978 р.).

За вагомий внесок у розвиток вищої педагогічної науки був удостоєний звання Соросівського професора.

Великими подіями в житті інституту було присвоєння рідному навчальному закладу ім'я Великого Кобзаря (1961 р.) та відзнака Почесною Грамотою Президії Верховної Ради Української РСР півстоліття невтомної

праці колективу Чернігівського державного педагогічного інституту імені Т.Г. Шевченка (травень 1966 року).

У ювілейному привітанні проф. Костарчуку В.М., у зв'язку з його вісімдесятиріччям, новий ректор проф. Явоненко О.Ф. написав: „Я тричі щасливий, що маю такого попередника – Мудрого, Талановитого, Досвідченого. Мені залишається продовжити „епоху Костарчука“ у найкращому розумінні цього слова“.

У лютому 1999 р. Віктору Миколайовичу була призначена Державна стипендія як видатному діячеві у галузі освіти. З цією подією його щиро привітав Президент України Леонід Кучма. „Це є свідченням високої оцінки Вашої багаторічної наполегливої праці по формуванню кращих рис молодих громадян України“, – відзначив Президент.

Наша розповідь про Віктора Миколайовича Костарчука була б неповною, якщо ми хоча б окремими штрихами не згадаємо про інші його риси. Багатогранний його талант розкрився не тільки в організаторських здібностях та в науково-педагогічній діяльності. Професор Костарчук – не тільки математик, а й ніжний лірик і гуморист. Свідчення тому – його пісні „Небесные братья“ (муз. В. Єдомахи і П. Зуба), „Студентський вальс“ (муз. П. Зуба), гуморески „Василь – плюс“, „Кажуть...“, неопублікована науково-фантастична повість „Хочу бачити завтра“ та інші художні твори.

На завершення скажемо так: „Все трудове життя Віктора Миколайовича Костарчука, вся його науково-педагогічна діяльність – приклад самовідданої праці на благо Вітчизни і народної освіти“.

З глибокою повагою і вдячністю

ректор Чернігівського державного
педагогічного університету
імені Т.Г. Шевченка,
доктор педагогічних наук,
професор

М.О. Носко